

multja foglalkoztat s a történelmi erőfeszítések lehetősége és távlata érdekel, fokozott gonddal kell, hogy a zene felé forduljon, mert választ nyerhet számos olyan kérdésre, melyben az emberi művelődés egyéb jelenségei kielégítetlenül hagyják, miután emlékezetük nem oly mély gyökerű s nem olyan messziről fakad.

(Szegehő Julia)

A FRANCIA RADIKALIZMUS TÁRSADALOMSZEMLELETE

A háború utáni korszak történelmi automatizmusa — legalább látszólag — nem kedvez a közepszernek. A divatos eszmeáramlatok a nagy egyéniség kultuszát terjesztik, a gazdasági liberalizmusról és az ikerestvérekért feltüntetett politikai demokratizmusról már csak gúnyosan illik beszélni. A tőke és munka sarkalatos szerepéről, ellentétéről vagy együttműködéséről vallott nézeteiben is óvatosan kerül a „korszakméktől“ megihletett elmélkedő, hogy a XIX. század „idejétmult“ tanaihoz és eszmeáramlataihoz nyuljon vissza. Az új és forradalmi színben tetszelgő irányzatok talaja, ágense és ürügye: a középosztály — a kistermelő rétegek, a törzsökös parasztság és az őslakos értelmiség. Az ő nevében s az ő pajzsa alatt indult hódítóútjára a különféle szervezett-regresszív társadalomszemlélet és állambölcsület. Az ő állítólagos érdekvédelmében fejlődtek csatasorba és diadalmaskodtak azok a rendszerek, melyek legfőbb ujtításukkal: egy sajátos szempontok szerint végrehajtott társadalmi kiválasztással s az ezzel alátámasztott belső dinamizmussal és külső feszítőerővel igyekeznek palástolni valódi tartalmukat.

Mindezek tudatában joggal bizalmatlan az ember az említett réteg küldetésstanának minden újabb változatával szemben, függetlenül attól, kik az efajta legujabb elmélet szószólói. Ettől az érzéstől még akkor is nehéz szabadulni, amikor a francia radikalizmus egyik vezéralakja lép ki a porondra, hogy pártja, helyesebben: a benne megtestesült jakobinus gondolat jövőjét fejtegesse.

Archimbaud könyvének már a címe is merész: *A radikalizmus jövője*. A korszerű „ujtók“ a jakobinizmust és válfajait már rég elparentálták. S ime egyesek itt szellemi feledésbe hányt koporsókat feszegetnek. Igaz, ez a szempont kevésbé fontos, hisz' a százszor eltemetett radikalizmus egyelőre nagyon jól érzi magát. Ha politikai oldaláról nézzük, lehetetlen letagadni a francia radikális párt szüntelen sikereit az 1936 májusa óta lejátszódott időközi választásokon. Pedig tekintélyes hircszkóp készítőik szerint a néparevonal-paktummal letűnt a párt csillaga, mert ez az „ördögi“ szerződés csak a munkáspártoknak kedvezhet... Amde sokkal lényegesebb ezeknél a jakobinizmus önszemlélete és elérhető célként maga elé állított társadalmi fejlődéselmélete, ahogyan az Archimbaud könyvében tipikus, mondhatnók szándékosan tulitipizált módon kifejezésre jut. A francia radikalizmusnak a néparevonalban elfoglalt helye és államalkotó szerepe miatt érdemes figyelemmel kísérrünk az átlagjakobinus gondolatmenetét, hisz' nemesak az ő, de belső és külső ellenfelei szemében is — a radikalizmus jövője bizonyos mértékben egybefonódik Franciaország, illetve a mai francia államgépezet sorsával.

Archimbaud kiinduláspontja a következő: a jakobinus hagyományok hordozója a francia középosztály, a jakobinus szellem természetes örököse és folytatója viszont a radikális párt. Ezért azonosul a francia radikalizmus, mint politikai doktrína a francia kispolgársággal s a *Tiers Etat* forradalmi hagyományával. Ez a középosztály fél-

reérthetetlen módon nyilvánította amaz akaratát, hogy a munkássággal szövetségre lépve védekezzen. Ilyen magatartásra eddig csak a francia kispolgárság volt képes. Nem mintha különösebb bizalommal viseltetnék bármely ideológiai rendszer vagy tömeghangulat iránt. Magatartásában — hangsúlyozza Archimbaud — mindenekelőtt gyakorlati és erkölcsi szempontok érvényesülnek, mert a filozófiai rendszerek és a politika két különböző dolog, s az elemi józanság óvakodik e kettő összetévesztésétől. A modern jakobinus eszményi köztársasági rendszert óhajt, melynek megvalósulását egy, a széles néptömegekkel szövetkezett középosztálytól vezetett *erkölcsi* forradalomtól várja.

Archimbaud tehát *vezetőserepet* szán a középosztálynak s ennek folytán a francia radikalizmusnak. E ponton azután szükségessé válik a *Párt* és a *Nemzet* viszonyának tisztázása. Tétele így szól: először a nemzet, azután a párt. A pártharcok csak addig indokoltak, amíg nem hátráltatják a haza érdekeit. A nemzeti felelősségérzet (tehát jötevé fék módjára működik, megakadályozva a pártharcok elmérgesedését. Sajnos az egykor még békésen együttműködő osztályok és érdekcsoportok ma már mind határozottabban fordulnak egymással szembe, veszélyeztetve a gazdasági élet egységét. Ebben a helyzetben a túlzott pártorthodoxia szükségszerűen polgárháborúhoz vezetne. A demokrácia, ha fenn akar maradni, tartozik elhárítani a pártszellem inflációjának veszélyét. A hovatovább tarthatatlan gazdasági érdekelletétek kiküszöbölése nem öltheti sem a magántulajdon merev fenntartásának, sem teljes felszámolásának formáját. Az élet, a fejlődés ennél nüanszizrotabb megoldást tartogat, valahol a két ellentétes pólustól egyforma távolságban. (Mint látjuk, a javithatatlan átlagfrancia aranyközépszer elmélete minduntalan visszatér...) Meddő dolog volna unostalan a Kapital tanaival szembeszállni, amikor a néparcvonal megmutatta, hogy a szervezett dolgozóosztályok mindinkább letérnek a társadalmi ábrándok szűlte spekulatív politika útjáról s ehelyett a gyakorlati politika irányába tájékozódnak. A tömegek politikai nagykorúságának kezdete ez, ami nagymértékben megkönnyítette a középosztály és a munkásság szövetségre lépését. Kettőjük szövetkezése természetesen, mert Archimbaud szerint a középosztály és a nagytőke között fennálló ellentét élesebb és nagyobb horderejű, mint a munkásosztály s a nagytőke ellentéte. A nagytőke pénzügyi üzelmel ugyanis, szerinte, erősebben sujtják az önálló kisembert és kistőkést, mint a munkásosztályt. Márpedig a nagytőke — tömegpropagandájával karöltve — az utóbbi időben egyre gyakrabban alkalmazza a középosztályt koldusbotra juttató pénzrontó manővereket, melyek ellen a kispolgárság, elsősorban szervezetlensége következtében, aligha védekezhetik. Ezen a ponton azután eljut a köztársasági rendszer megújulásának követeléséhez, melynek egyik alapföltétele a középosztály szervezett összefogása. A republikánus rendszer mai formájában u. i. csak igen tökéletlenül képviseli az osztályok felett álló „közérdeket“, az osztályok egyre inkább elmérgesedő harcában. Nem mintha elavult lenne, hanem mert a III. Köztársaság eredendő fogyatékoságait a mai napig sem sikerült kiküszöbölni. S itt Archimbaud elfogadja a Gambetta nyomdokain haladó történetírók. (*Zévaés*, stb.) felfogását a francia Köztársaság születésével járó hibáiról, melyek alapvető oka abban rejlik, hogy a köztársasági alkotmány köztársaságellenes érzelmű gyülekezeti műve s innen minden tökéletlensége. Az alkotmány betűje és szelleme mindenkor elvágta az utját annak, hogy a nagy nemzeti érdekközösségek és képviselők az Állam kereteiben szerveződjenek s abba be-

illeszkedjenek. Ez a szervi hiba hozta létre a szindikalista tömegmozgalmakat. Sajnos a nemzet törzse: a középosztály hosszú ideig nem ismerte fel a szervezkedés szükségességét s ezért az államgépezet rugóit mozgató pénzoligarchia érdekei érvényesültek a közélet minden terén, az általános nemzeti érdekek rovására. Az Államról, mint osztály- és csoportérdekek szabályozójáról és összehangolójáról vallott jakobinus tanítás nyomdokain haladt ezért a radikális párt, amikor 1907-es programjában a magánmonopóliumok állami monopóliumokkal való felváltását követelte. A jakobinizmus gondolatával nem ellenkezik, — mint egyesek azt bizonyítani igyekeznek — a munkáspártokkal kötött politikai egyezség. A néparcvonalban szövetkezett pártok kivétel nélküli vállalták a kistulajdon védelmét és elvetették a parancsuralom gondolatát. Ezzel lehullottak a válaszfalak a munkáspártok és a francia középosztály pártja között.

Archimbaud különben tisztán látja a tőkés gazdálkodási rend árnyoldalait. „A hatalmas részvénytársaságoktól fenyegetett tulajdon; a munkanélküliség veszélyeztette család; a megtakarított pénzeket elsikkasztó spekuláció nem tekinthetők a társadalmi Rend tényezőinek... A jelenlegi feltételek között sem erkölcsi, sem gazdasági szempontból nem beszélhetünk társadalmi rendről, mivel ezek a feltételek rosszul kormányozzák a közösség életét. Tehát szakítani velük nem támadást jelent a rend ellen, hanem ellenkezően annak helyreállítását“. Mint látjuk, az erkölcsi forradalom gondolata más formában újra megjelenik, amikor a társadalom haladó irányban való megszervezéséről van szó. Egyébként egy másik helyen Archimbaud még világosabban foglalja össze ebbeli elgondolását: „Amit a nép (s e szó alatt Archimbaud fogalmazásában elsősrben a középosztályt kell érteni.) haladásnak nevez, az mindenekelőtt a társadalom erkölcsösebb megszervezése.“ A néparcvonal rendszer szociális ujitásait is főként abból a szempontból értékeli, hogy közelebb vitték a társadalmat a szociális igazság Rousseau-condorceti birodalmának megteremtéséhez.

Mindamellet Archimbaud nem tagadja a tőkésrendi demokrácia válságát. De erkölcsi színezetű középosztály-beállítottságának megfelelően csak a demokrácia *erkölcsi* válságának elismeréséig megy el. Ez a válság — írja — az intézmények, politikai eszmék és tények közötti összhang megbomlásából fakadt.

Eddig a jakobinus író azon aggályos törekvését láttuk, hogy az időszerűsített radikalista társadalomszemléletet a szocialista és szindikalista osztályfelfogással a gyakorlati együttthaladás síkján hangolja össze, mégha ezt nem is az elméleti és elvi ellentétek elsikkasztásával cselekszi. Egy kérdésben azonban a munkáspártokkal való szembenállást tudatosítja, az elválasztó szempontoknak sokszor túlzott kihangsúlyozásával, — mégpedig a honvédelem kérdésében.

A radikálisok a béke s az európai összhang hívei, de nem nemzetköziesek, szögezi le Archimbaud. A nemzetközieség, szerinte, túlhaladott álláspont, akár magasabbrendű civilizáció megteremtését célozza az egyes országokon belül, akár a béke megmentését véli szolgálni. Sőt, felette veszélyesnek tartja, ha tömegillúzióvá szélesül, mert ürügyül szolgálhat szervezett-regresszív rendszerek bevezetésére. Ebből a szempontból kiindulva nem hajlandó csupán a vezetőkre vagy a hatalmi csoportokra hárítani a felelősséget mihelyt ilyen uralmi rendszerek jelentkeznek. A tömeg s a vezetők szembeállítását — szerinte — csalóka. Valójában inkább a „tömegek bűnrészességéről“ lehet beszélni. A

nemzetköziséggel Archimbaud a Páneurópa-eszmét szegezi szembe, de azt is csak azért, hogy elvi magaslaton pendantul szolgáljon az ilyen messzi távlatokba elkarandozni kész ellentétekkel szemben. További — külpolitikai természetű — fejtegetéseihez azonban ennek a ködösen meglegettetett Páneurópa-képzetnek vajmi kevés a köze. Egyébként Archimbaud volt olyan óvatos, hogy a páneurópeizmust ne a nemrég még divatos, hanem kanti és jauresi változatában vetitse fel...

Külpolitikai elmefuttatásában nem követjük Archimbaudt, mert szerző itt a napipolitika vonalvezetésének esélyeit és követelményeit latolgatja. Emeljük ki azonban azt a megállapítást, mely rendkívül jellemző a francia radikalizmus hazafiúi telfogására: hogy a honvédelem és a szociális haladás szempontját nem lehet egymástól különválasztani. A honvédelmi álláspontnak ez a szociális megalapozása szolgáltatja egyben az erkölcsi alapot egy erőteljes külpolitika hangoztatására.

Ime a kiindulópontok, melyekből önként következik Archimbaudnak a „radikalizmus jövőjét“ igazoló következtetése: mélyreható társadalmi vívmányokkal és szerkezeti újítással kiteljesített erkölcsi forradalom révén a valóban szociális Köztársaság kialakítása, mely a jelenlegi ridegen jogi államformát „technikai“ államformával pótolná. Ez az átalakulás lehetővé tenné a szindikalizmus beilleszkedését az Államba, míg a szindikalista mozgalom keretei bővülnének s a középrétegekre is kiterjednének. Az új Állam a középosztály észszerű és újító szemléletének s a dolgozó osztályok harcoddztt fegyelmezetttségének az egységét tenné. A néparcvonal már megteremtette ennek az erkölcsi forradalomnak legfontosabb előfeltételeit, most már csak a radikális-jakobinus középosztályon mulik, hogy küldetését világosan felismerve magához ragadja a vezetőserepet, a néparcvonal közvetlen célkitűzésein túlemelkedő építő mozgalom élére álljon és betöltse hivatását. Amit tárgyilag nem kevésbé elősegít az a körülmény, hogy a középrétegek ma már nemcsak a radikális párt kereteit töltik be, hanem eltekintve a jobboldali pártoktól — a munkáspártokban is mind jelentősebb a képviselőtüük. Akárhogyan is, a legveszélyesebb a demokrácia szempontjából az a propaganda, mely azt hangoztatja, hogy „a középosztály történelmileg halálra ítélt“. Ez a tévhit eddig csak arra volt jó, hogy a szervezett-regresszió karjaiba kergesse a középrétegeket és esélyt adjon a pénzoligarchia demokráciaellenes rohamának végigvezetésére. Ellenkezően, a francia fejlődést s mindenekeelőtt a néparcvonal sorsát az fogja megszabni, hogy merre tájékozódnak végső fokon a középrétegek.

*

Az előbbi bő ismertetés szükségének igazolására újra hangsúlyozzuk: bennünket Archimbaud könyvében nem Archimbaud, az író és még kevésbé Archimbaud, a szenátor érdekel, mint inkább az átlagjakobinus, a francia középcosztály „homme de la rue“-jének állásfoglalása. Ami annál közelebből kell, hogy érintsen, mert a néparcvonalban képviselt töregek szószólói közül eddig csak a munkáspártiak elvi álláspontja fejeződött ki félreérthetetlen módon, míg a középosztály szóvivőinek véleménye csak konkrét kérdéseken keresztül s ott is elvétve és ködös formában. Ebből a szempontból fontos a radikalizmus „kiskátéjának“ megismerése a néparcvonal messzebbmenő céljaival s a modern jakobinizmus végső célkitűzéseivel kapcsolatban.

Ha tehát az Archimbaud-féle álláspontot a jakobinus középrétegek átlagvéleményeként fogadjuk el (amit joggal tehetünk), úgy abból a

következő elemeket fejthetjük le: 1. J. J. Rousseau „sens moral“-ja; — 2. a Jean-Baptiste Say és Bastiat orthodox gazdasági liberalizmusának, a proudhoni szindikalizmusnak és Jaurés „francia szocializmusának“ egyvelegéből kikristályosodó társadalomfelfogás; — 3. a montesquieu alapokon nyugvó klasszikus-jakobinus államelméletnek egyfelől a technokrata felfogással, másfelől a gambettai értelmezésű honvédelmi elvvel való korrekciója és — 4. Condorcet fejlődéselméleti idealizmusának a comtei pozitívizmussal felerősített változata.

A francia középosztálybeli átlagember küldetéstana ezen összetevőinek felismerése után nem csodálkozhatunk azon, ami a fent kifejtettekből határozottan kibontakozik: hogy t. i. ez a réteg a néparcvonal lényegét és a napifeladatokon túlemelkedő hivatását illetően egészen másképp vélekedik, mint a munkásság. Míg a munkáspártok a néparcvonal kialakításával mindenekelőtt a demokrácia védelmét akarták szolgálni a szervezett-regresszió küszöbön álló támadásával szemben, azonban végső célkitűzéseiket teljes mértékben fenntartották, a radikálisok a néparcvonal megalkotását kiinduláspontnak tekinti középosztály-küldetése: „a valóban szocialista és demokratikus Köztársaság“ megvalósítására. Épp ezért megelégedéssel könyveli el, hogy a munkásság „engedett doktrinális merevségéből“, amikor a jakobinus-párttal szövetségbe „a gyakorlati realizmus útjára tért“, — de az alsó osztályoknak kiállított ezen érettségi bizonyítvány nem zárja ki azt, hogy a jakobinus középosztály ne magának és *egyesegegyedül* magának követelje a vezetőserepet. S ez a követelés nem is a politikai hegemónia biztosításának hátsógondolatából fakadt, hanem — mint kimutatni igyekeztünk — a jakobinus-radikális középosztályelmélet leglényegéből. (Ennek a szempontnak a segítségével sokkal könnyebben megérthetjük a radikális pártnak már többbizben tapasztalt obstrukcióját „a néparcvonal képére alakított“ kormány gondolatával szemben...)

Tagadhatatlan, hogy ez a munkáspártok és radikálisok közti ellentét a néparcvonal értékelése körül komoly veszélyt jelent. Más szempontból, de igazat kell adnunk bizonyos fokig Archimbaudnak, amikor azt hirdeti, hogy „a néparcvonal további sorsa a középrétegek magatartásától függ“; ugyanis a dolgozó osztály és a középrétegek közti kenyértörés *lehetőségét* csak akkor lehetne egyszer s mindenkorra kikapcsolni, ha komoly jeleit látnók annak, hogy a radikálisok képviselte középosztály hajlandó engedni küldetéstudati csökönységéből.

Megnyugtató viszont, hogy pillanatnyilag (s a „pillanat“ szót jelen esetben a történelem időmértékével kell mérnünk...) mind a kétkezi munkásság képviselőinek, mind a kispolgári radikálisoknak a néparcvonalról adott meghatározása szinte szószerint egyezik. Hogy megintcsak Archimbaud-t idézzük: „A néparcvonal több, mint egyszerű választási szövetség: nagy nemzeti mozgalom egy új társadalmi rend megteremtéséért.“ S a mindkét részről adott néparcvonal-meghatározás e „pillanatnyi“ egyezése nemcsak szimbólikus, hanem elsősorban annak a jele, hogy a néparcvonallal kapcsolatos különböző igényekben lappangó ellentétek végzetes sulyukkal még nem vetődtek s nem is vetődhetnek felszínre mindaddig, míg nem lépnek fel olyan erőtényezők, melyek magukat az alapkérdések adottságait lényegesen megmásítják.

Ennek feltételezését azonban az adott történelmi-társadalmi helyzet nem parancsolja. (Mosonyi Ferenc)